

Buk lesný

Fagus sylvatica

Buk lesný je mohutný opadavý listnatý strom, ktorý môže dosahovať výšku až 50 m. Máva štíhly valcovitý kmeň s priemerom aj vyše metra a hladkú striebrostivú kôru. Listy majú krátku stopku a elipsovitý tvar čepele, žilnatina je bledšia. Farba listov sa môže meniť v závislosti od kultivaru od zlatistej, červenej až po fialovú. Kvitne v apríli a v máji. Kvety sú jednopohlavné, samčie vyrastajú vo zväzkoch z pazúch listov, samičie po dva na vrcholoch konárov. Plody sú nažky (bukvice), po dve – tri uzatvorené v hnedej drevnatej, mäkko ostnatej čiaške. Plody dozrievajú na jeseň. Strom sa dožíva až 400 rokov.

RECEPTY Proti bolesti po pôrode

Podľa majstra Krišťana
z Prachatic

Kterou ženu trápí bolesti po porodu, vař šalvěji s bukvicí a dávej nemocné ženě píti. Toť jest prospěšno.

VÝSKYT: Buky nájdeme v celej Európe, v Bulharsku rastú pri mori, v Grécku až vo výške 2 000 m n. m. Rastú na celom území Slovenska v zmiešaných lesoch, ale často vytvárajú monokultúrne bučiny, pretože dospelé stromy korunami silno tienia väčšine ostatných drevín a potláčajú ich rast.

PRE ZDRAVIE: Výpočet účinkov bukvicovej vody z *Kniehy lékárské* od Jana Černého ukazuje, ako hojne kedysi lekári využívali buk. Prirodzeným liečivom boli aj ostatné časti tohto krásneho stromu – listy a kôra sa používali na „schladenie hlavy“, proti horúčke a na podporu bystrej mysle. Vodový výťažok (macerát) z púčikov je podporný prostriedok pri nedostatočnej činnosti obličiek, pri vytváraní močového piesku, pri opuchoch a zápaloch kĺbov a pri tvorbe výrastkov. Vylúpané bukvice obsahujú olej, ktorý sa pomerom nenasýtených mastných kyselín vyrovná olivovému.

Žuvanie čerstvých listov hojí afty a iné poranenia ústnej sliznice. Vlažný zápar z podrvených listov lieči jačmeň na oku, zmierňuje dermatitídy a svrbiace vyrážky vrátane kiahní. Teplý zápar sa používa na omrzliny a studený na popáleniny. Podobne pôsobí aj odvar z kôry.

ZAÚJÍMAVOSTI A ĎALŠIE VYUŽITIE: Bukové drevo je veľmi kvalitné, vhodné na výrobu nábytku, parkiet, podvalov atď., má vynikajúcu výhrevnosť. Kedysi sa z neho vyrábali drevný lieh a drevoplyn. Pre svoju krásu je buk obľúbená parková a záhradná drevina.

Archívne záznamy prezrádzajú, že v 16. – 18. storočí vyhánali panské prasce na zrelé bukvice do panských lesov a ich pastieri za túto službu dostávali mzdu. V polovici 1. svetovej vojny bolo úradne zakázané kŕmiť dobytok bukvicami, naopak, začalo platiť nariadenie zbierať ich na olej. Zrelé bukvice sa aj lúskali, podobne ako slnečnicové alebo tekvicové semenka. Ešte začiatkom 20. storočia sa v Prahe na Tylovom námestí predával kornút bukvic za grajciar.

ZO STARÉHO HERBÁRA

Bukvicová voda. Bolesti hlavní [hlavy] (všecky z příčiny studené a z nedostatku mozku pošlé)

hojí, i oči pro bolesti hlavní, závraty, v uších ječení, padúci nemoc [epilepsiu], křeč, ukřivení úst, šlak, pakostnici, bolest hřbetnie [chrbta] opravuje, plíce i prsy čistí, ukúšeným od hovad jedovatých prospievá, dnu kloubnie hojí, moč zastavený propravuje, slezinnú bolest ukládá, zažití i žaludek sílí, vodnatelnost studenú zahání, ledví i měchýř od kamene vysvobozuje, zástavu ženskú projímá [vyvoláva menštruáciu], rány i vředy hlavní svaluje [hojí], kosti drobné z hlavy vytahuje, rému suší, bolest uší krotí, hluchotu zahání, zamaření očí i pokálení [zákal] zbavuje, slzavosti, hnisavosti očí čistí, oteklosti života ztenčuje. Které žena trápí se, nemohúci poroditi, pí s šafránem tu vodu.

Jan Černý, *Knieha lékárská, kteráž slove herbář aneb zelinář, Norimberk 1517*

Buk lesný
Fagus sylvatica

Javor poľný

Acer campestre

Javor poľný je strom vysoký 10 – 15 m, výnimočne až 25 m, alebo – pomerne často – mohutný ker. Má guľovitú košatú, bohato rozkonárenú korunu a väčšinou poprehýbaný kmeň. Sivohnedá borka je jemne popraskaná, v starobe rozbrázdnená, na niektorých mladých konároch sa vytvárajú charakteristické korkové lišty. Listy sú stopkaté, protistojné, dlaňovito troj- až päťúhrojkové. Na líci sú zelené, na rube bledšie až žltkasté, na jeseň sa zafarbia až nažltlo až načerveno, stopky ronia bielu tekutinu. Drobné žltozelené kvety vytvárajú 10 – 20-kvetové chocholíky, objavujú sa až v máji po rozvinutí listov. Plod je krídlatá dvojnažka s takmer vodorovne rozloženými krídlami.

ZO STARÝCH SPISOV Babyka

Acer campestre L.

České slovo je po prvý raz doložené v slovníkoch Klaretových (kolem r. 1360), a to v podobe babka. Mimo Klareta a slovníky z neho odvodené sa však slovo babyka v staršej dobe neobjavuje. Až zase v XIX. storočí, a to již v podobe „babika, babyka“. Babka má ovšem také rozličné významy jiné; zvláště na Moravě. U Dobrovského je babka „*Gänsefuss*“, tj. merlík všedob. Podle dokladů Klaretových a nářečních se zdá, že původní podoba je „babka“ a „babyka“ že vzniklo přikloněním k „osika“. Babka pak má své jméno podle nahnutého, pokřiveného kmene, tak charakteristického pro *Acer campestre* („*kmen poněkud svalnatý, zřídka přímý*“; Lesnický slovník I, 48). Lidová řeč přirovnává totiž ráda předměty sehnuté, nachýlené, obloukovité k schýlené podobě stařen. Proto znamená „babka“ větší beránky na obzoru, koláč s přehnutým krajem, kovadlinku, zakrnělé stromy, zaoblené vrchy atd.

Vladimír Šmilauer, *Jména našich stromů; Naše řeč*, r. 26 (1942) (skrácené)

VÝSKYT: Javor poľný je eurázijský druh s areálom rozšírenia po takmer celej Európe a Západnej Ázii, objavuje sa aj v severnej Afrike. Prenesený bol do Severnej Ameriky a na Kanárske ostrovy. Na Slovensku patrí najmä v teplejších oblastiach k hojným drevinám nížin a pahorkatín.

PRE ZDRAVIE: Tradičná medicína si vážila predovšetkým púčiky, dodnes sa z nich pripravuje tinktúra na podporu funkcie žľazníka i pečene a metabolizmu bielkovín, sacharidov a lipidov. Javoru poľnému sa prisudzuje schopnosť odstraňovať tvrdnutie tkanív a zbavovať telo nežiaducich upchaní. Znižuje množstvo cholesterolu v krvi a jeho usádzanie, cievam vracia pružnosť, preto sa odporúča pri artérioskleróze a trombózach. Má blahodarný účinok na pankreas a znižuje cukor v krvi, čo sa využíva pri liečbe diabetu 2. typu, zabraňuje vzniku močového piesku a usadenín v močovom mechúre. Účinne podporuje imunitný systém, potláča vírusové ochorenia, ako napríklad pásový opar. Nezanedbateľný vplyv má na choroby nervového pôvodu – obrnu, ochrnutie, ischias, bolesti hlavy alebo syndróm karpálneho tunela.

ZAÚJAVOSTI A ĎALŠIE VYUŽITIE: Javor poľný zo všetkých našich javorov poskytuje najtvrdšie drevo, využívalo sa napríklad na výrobu hudobných nástrojov.

Do obdobia Márie Terézie spadajú pokusy získať z javorov cukor, jeho používanie sa neskôr rozšírilo v časoch núdze za napoleonských vojen. V roku 1811 bola dokonca v Rakúsku zriadená špeciálna cisárska komisia, ktorá mala preveriť možnosť získať cukor z javorov a uviesť to do praxe. Náklady na takýto spôsob získavania cukru však vysoko prekročovali zisk, preto sa od neho upustilo a v 40. rokoch 18. storočia úplne zanikol.

Javor poľný sa používal do živých plotov, pretože dobre znáša tvarovanie, povestná bola vysoká zelená stena z javorov poľných vo viedenskom Schönbrunne.

Javor polný
Acer campestre